

**Vysoká škola báňská - Technická univerzita Ostrava
Ústřední knihovna**

**KNIHOVNICKO - INFORMAČNÍ SLUŽBY
ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNY
1999-2000**

(materiál pro zasedání vědecké rady VŠB-TU Ostrava)

Zpracovala: Mgr. Daniela Tkačiková

únor 2000

1. Úvod

Předložený materiál informuje ve stručnosti o současném stavu a perspektivách knihovnicko-informačních služeb v podmínkách Vysoké školy báňské – Technické univerzity Ostrava.

Hlavními činnostmi ÚK jsou **doplňování knihovního fondu a služby uživatelům**. Kvantitativní charakteristiku obou činností představují statistické ukazatele. Srovnání vývoje těchto ukazatelů v časové řadě let 1993 – 1999 (viz PDF dokument, 47 KB/1 strana, na adrese http://knihovna.vsb.cz/knihovna/statistika93_99.pdf) ukazuje, že - a to je potěšitelné - neustále narůstá počet registrovaných uživatelů. V bodech 2 a 3 této zprávy jsou ve stručnosti statistické ukazatele komentovány.

Jak oblast doplňování knihovního fondu, tak oblast služeb je závislá především na personálním obsazení knihovny (počet pracovníků a jejich kvalifikační předpoklady) a na finančních prostředcích, které má ÚK na svoji činnost k dispozici.

V současnosti pracuje v knihovně **25** zaměstnanců a 2 absolventi VŠB-TUO zde vykonávají civilní službu. Současný počet pracovníků knihovny je na hranici kapacitních možností. Rozvoj činností a služeb v dlouhodobější perspektivě představuje určitý problém, především z pohledu rozšíření provozní doby pracovišť a dalšího zavádění moderních informačních technologií do činností knihovny.

Na rok 1999 byl ÚK přidělen příspěvek na NIV v požadované výši **3.760 tisíc Kč**, což zhruba odpovídalo příspěvku čerpanému knihovnou v roce 1998. Vzhledem k rozsahu poskytovaných služeb, s ohledem na trvalý nárůst cen informačních zdrojů a služeb a s ohledem na požadavky uživatelů (pracovišť univerzity), umožňují finanční prostředky poskytování knihovnicko-informačních služeb na úrovni odpovídající současným trendům jen při respektování úsporných opatření (omezení nákupu multiplikátů, prezenční výpůjčky ve studovnách, využívání služeb typu electronic document delivery místo odběru nákladných titulů periodik apod.) a přechodu na elektronické služby (tam, kde je to možné s ohledem na respektování autorského zákona).

Na pořízení investic (především hardware) bylo knihovně přiděleno **300 tisíc Kč** (požadavek ÚK byl krácen o 100 tis. Kč). Díky projektům FRVŠ a INFRA 2 získala knihovna finanční prostředky ve výši **1.303 tis. Kč** (z toho NIV: 73 tis. Kč).

2. Vytváření a ochrana knihovního fondu

Doplňování knižního fondu

Ve srovnání s předchozími roky (1997, 1998) se poněkud zvýšil přírůstek knihovního fondu, především díky tomu, že knihovna měla v roce 1999 k dispozici vyšší finanční částku na doplňování knihovního fondu. Část fondu byla navíc nakoupena z prostředků pracovišť univerzity (především z grantů).

Knihovna stále dodržuje úsporná opatření, která vyplynula z finanční situace v roce 1997. Z prostředků ÚK jsou nakupovány knihy max. v 5 exemplářích, v odůvodněných případech u studijní literatury pro větší okruh studentu v 10 exemplářích. Zhruba 90 % doplňovaných knižních titulů z české produkce je zařazováno do studoven k prezenčnímu studiu. Zahraniční literatura (s výjimkou publikací vydaných v SR) je z prostředků ÚK nakupována pouze

v 1 exempláři, navíc s časovým omezením na tituly vydané v letech 1998 - 2000 (starší publikace jsou zajišťovány prostřednictvím meziknihovní výpůjční služby). **Cílem doplňování je zajistit co nejširší rozsah titulů z profilových oborů univerzity.** To při finančních možnostech knihovny není možné jiným způsobem než omezením počtu nakupovaných exemplářů.

Doplňování časopiseckého fondu

Mírný pokles v odběru periodik oproti roku 1998 nebyl způsoben rušením odběru knihovnou, ale zánikem nebo sloučením některých titulů. Časopisy vydávané na území ČR a SR jsou objednávány v souladu s požadavky pracovišť univerzity, zařazení nových titulů do odběru je možné kdykoliv v průběhu roku. Předplatné zahraničních periodik je realizováno jednorázově. S ohledem na finanční možnosti knihovny zůstává zachován stejný rozsah titulů. Předplatné periodik je hrazeno z finančních prostředků ÚK pouze pro zpřístupnění ve studovnách. Mají-li katedry, případně jiná pracoviště univerzity, zájem o odběr periodik pro vlastní potřebu, hradí předplatné z vlastních zdrojů.

Pravidelně aktualizované **seznamy periodik odebíraných v letech 1999 - 2000 pro studovny ÚK** jsou uživatelům k dispozici na webových stránkách knihovny. (Viz <http://knihovna.vsb.cz/fondy/casopisy.htm>).

Revize a aktualizace knihovního fondu

Úbytek knihovního fondu je ovlivněn jednak počtem ztrát z výpůjčního procesu (ztráty jsou nahrazeny uživateli zaplacením pořizovací ceny, nikoliv náhradou jiným dokumentem), jednak probíhající průběžnou (bez uzavření knihovny) revizí knihovního fondu, při níž je také prováděna obsahová prověrka a aktualizace.

3. Služby uživatelům

Uživatelé knihovny

V celkovém počtu **11.976 uživatelů** registrovaných k 31. 12. 1999 jsou zahrnuti studenti (9.863) a zaměstnanci (1.131) VŠB-TUO, dále pak externí uživatelé - veřejnost, studenti jiných VŠ a SŠ (757), organizace - knihovny v rámci MVS (163) a útvary VŠB-TUO, které mají tzv. katederní knihovny (62). Ze statistiky je tedy i přes nárůst registrovaných uživatelů zřejmé, že (nejen) pro řadu studentů je stále knihovna místem, jež pro studium zřejmě nepotřebují.

Výpůjční služby

V roce 1999 poněkud poklesl počet registrovaných výpůjček, což je způsobeno jednak tím, že je stále větší část fondu přístupná pouze prezenčně, jednak rozšiřujícím se rozsahem fondu, který je volně přístupný (ve studovně i ve výpůjčním oddělení). Prezenční výpůjčky uvedené ve statistice jsou pouze protokolované výpůjčky, tj. výpůjčky, které jsou poskytovány pracovníky knihovny (např. výpůjčky knih a periodik ze skladiště, výpůjčky dokumentů, z nichž jsou zhotovovány kopie, a prezenční výpůjčky ve studovně na EkF, kde zatím není volný přístup k fondu). Ukazatel "výpůjčky" tedy nezahrnuje ty dokumenty, které si uživatelé sami půjčují pro prezenční studium z volně přístupného fondu. Od září 1999 bylo přistoupeno pouze k prezenčnímu půjčování diplomových a vědeckých prací VŠB-TU Ostrava v nově vybudované studovně v prostorách výpůjčních oddělení.

Meziknihovní výpůjční služby (MVS)

Jednou ze standardních služeb knihovny je zajišťování výpůjček dokumentů, které nejsou ve fondu ÚK, z jiných knihoven a půjčování uživatelům jiných knihoven v rámci MVS. Obě služby zachovávají v průběhu let zhruba stejný rozsah. Velkou část těchto služeb představuje zajišťování kopií článků z časopisů a sborníků z konferencí. Jak je zřejmé i ze statistiky, narůstá počet dokumentů získaných v rámci MVS ze zahraničních knihoven. Komunikace s knihovnami i dodávání kopií dokumentů se uskutečňuje převážně elektronicky prostřednictvím Internetu, což velmi významně urychluje vyřízení požadavků uživatelů (zpravidla za 12 - 48 hodin).

Čtenářské návštěvy

O nárůstu služeb poskytovaných uživatelům knihovny svědčí i vyšší počet registrovaných čtenářských návštěv. V této souvislosti je ovšem nutné konstatovat, že řada uživatelů z řad studentů pravidelně navštěvuje knihovnu kvůli možnosti přístupu k Internetu (především ke službě WWW). V současnosti je uživatelům na pracovištích ÚK k dispozici 16 PC pro přístup k Internetu, příp. k dalším službám (online katalog v prostředí WWW, Ultra*Net, ASPI apod.), dalších 8 PC slouží pro přístup k online katalogu prostřednictvím klienta T-Series.

Rešeršní služby

ÚK zajišťuje licence na některé dokumentografické báze dat (Compendex, EconLit, ISSN Compact, BookFind aj.), které slouží spolu s dalšími informačními zdroji dostupnými především na Internetu jako zdroj pro zpracování rešerší. Uživatelům jsou báze dat k dispozici na serveru Ultra*Net. Jejich využívání však vyžaduje určité znalosti a dovednosti, a tak většina uživatelů (jsou jimi především diplomanti a doktorandi), dává přednost zpracování rešerše pracovníkem knihovny. Knihovna nabízí školení pro uživatele a na webových stránkách knihovny budou k dispozici příručky pro práci s těmito bázemi, jež by měly umožnit zájemcům práci s bázemi i bez absolvování školení. V současnosti je již zveřejněna příručka pro práci s bází dat Compendex.

(Viz http://knihovna.vsb.cz/fondy/cd_rom/Compendex/comp_jak.htm).

Informační služby v prostředí WWW

V roce 1999 ÚK rozšiřovala a aktualizovala své služby v prostředí služby WWW (<http://knihovna.vsb.cz/>). Zájemci o knihovnicko-informační služby zde najdou podrobné informace o fondech i službách knihovny, přístup do webové verze online katalogu ÚK (OPAC), příručky pro uživatele a především odkazy na užitečné informační zdroje na Internetu. Je však nezbytné, aby se uživatelé tyto zdroje a služby naučili využívat. To jim umožní přístup k řadě informací a služeb 24 hodin denně bez ohledu na provozní dobu pracovišť knihovny.

4. Automatizace knihovnických procesů a zavádění moderních informačních technologií

Ve spolupráci s Centrem výpočetní techniky VŠB-TUO pokračovaly v roce 1999 činnosti spojené s automatizací provozu knihovny:

- zakoupení a instalace vyšší verze webového rozhraní Tinweb pro přístup k online katalogu v prostředí WWW, která poskytuje uživateli oproti předchozí více možností pro formulaci dotazu a prohledávání katalogu,
- instalace verze 300 systému T-Series a její přizpůsobení podmínkám provozu ÚK,

- zakoupení a zkušební provoz modulu pro konverzi záznamů ze systému T-Series do formátu UNIMARC, který je nezbytný pro zapojení ÚK do elektronické výměny dat o knihovních fondech dostupných v knihovnách ČR (Souborný katalog ČR budovaný Národní knihovnou ČR),
- zkušební provoz modulu Výpůjční protokol s reálnými daty ve verzi 300, včetně tisku čárového kódu pro průkazy uživatelů.

Spolu s CVT se ÚK podílí na provozu CD-ROM serveru Ultra*Net, na kterém jsou uživateli prostřednictvím sítě univerzity k dispozici báze dat a další informační zdroje pořizované knihovnou (encyklopedie, slovníky, učebnice apod.).

Projekty

Rozvoj v oblasti využívání nových technologií pro zpřístupňování informací je podporován účastí ÚK v programech MŠMT ČR.

- V roce 1999 byla knihovna řešitelem projektu FRVŠ 99/1771 – **Technické předpoklady pro budování a správu WWW serveru ÚK VŠB-TUO**, v rámci něhož získala technické a programové vybavení pro budování a další rozšíření poskytovaných informačních služeb v prostředí WWW. V současnosti jsou již webové stránky ÚK zpřístupňovány na vlastním serveru knihovny ([URL:http://knihovna.vsb.cz/](http://knihovna.vsb.cz/)), což mj. umožní rozvoj dalších elektronických služeb (např. dodávání elektronických kopií dokumentů na základě individuálních požadavků uživatelů, včetně meziknihovních výpůjčních služeb).
- V roce 1999 pokračovaly práce spojené s řešením projektu programu MŠMT INFRA II (ÚK je spoluřešitelem společně s katedrou informatiky FEI) **LB98227 – Zpřístupnění distribuovaných elektronických informací v rámci Intranetu a Internetu v oblasti zemědělských a technických věd** (hlavní řešitel: Mgr. Věra Kroftová, Výzkumný ústav zemědělský, Kroměříž, 1998-2000).
- V rámci FRVŠ podala ÚK na rok 2000 projekt s názvem **Digitalizace starých tisků z fondu Ústřední knihovny VŠB-TU Ostrava**, který byl v rámci výběrového řízení úspěšný.
- Ve spolupráci s dalšími technickými univerzitami v ČR se ÚK zapojila do programu na podporu výzkumu a vývoje MŠMT LP „Zpřístupňování výsledků výzkumu a vývoje české veřejnosti“ (název projektu: Zajištění základních dokumentografickýchází dat pro technické obory). Tento projekt byl bohužel pro formální chybu vyřazen.

Na řešení projektů v oblasti rozvoje moderních informačních technologií spolupracuje knihovna se studenty univerzity. Ti se na projektech podílejí mj. také svými diplomovými pracemi. Ing. Tomáš Kawulok navázal svou prací na téma „Distribuované zpřístupnění dokumentů ÚK VŠB-TU Ostrava“ na výsledky projektu **FRVŠ 97/0699**. Cílem bylo zpřístupnění plných textů digitalizovaných Sborníků vědeckých prací VŠB na Internetu ve formátu PDF prostřednictvím záznamů v online katalogu knihovny. V současnosti je možné v online katalogu vyhledat i články ze Sborníku, v průběhu roku 2000 dojde ke zpřístupnění plných textů v návaznosti na záznam v online katalogu. Tématem práce Ing. Petra Chudoby s názvem „Virtuální knihovna“ bylo vytvoření webového rozhraní pro ukládání a vyhledávání záznamů o kvalitních oborově orientovaných informačních zdrojích na Internetu. Tato aplikace bude zpřístupněna v průběhu roku 2000 v rámci webových stránek ÚK.

V rámci projektu **LB98227** byl ve druhém roce řešení plánován nákup programového vybavení pro fulltextové prohledávání datového prostoru na straně hlavního řešitele. Díky úspoře finančních prostředků na tento úkol byly převedeny prostředky ve výši 887 tisíc Kč ve prospěch spoluřešitele, tj. ÚK, na pořízení knižního skeneru Minolta PS 7000 a dalšího technického a programového vybavení. Pořízení knižního skeneru vytvořilo předpoklady pro digitalizaci dokumentů z fondu ÚK i pro další rozvoj elektronických služeb uživatelům v prostředí univerzity (poskytování digitálních kopií) i v rámci spolupráce s jinými knihovnami.

5. Hlavní úkoly pro rok 2000

- pokračovat v retrospektivním zpracování vybrané části knihovního fondu s cílem umožnit přechod na výpůjční protokol v systému T-Series a rozšířit rozsah dokumentů zpřístupňovaných volným přístupem,
- rutinní provoz modulu Výpůjční protokol systému T-Series (podmíněno vyřešením problému se studentskými průkazy),
- provést organizační změny ve studovně na EkF (instalace bezpečnostních vrat a přechod na volný přístup k fondu),
- pokračovat v rozšiřování nabídky elektronických informací a služeb knihovny v prostředí WWW,
- řešit projekty spojených s digitalizací fondů (FRVŠ a INFRA II) a jejich zpřístupněním v prostředí WWW, resp. informací o fondech (katalog norem, starých tisků a diplomových a disertačních prací VŠB-TUO),
- rozvíjet spolupráci s pracovišti univerzity s cílem zabezpečení dostupnosti studijní literatury,
- formou seminářů a interaktivních příruček seznamovat uživatele s nabídkou služeb knihovny a s možnostmi využívání volně dostupných i komerčních informačních zdrojů dostupných na Internetu a na CD-ROM, v zájmu zvýšení informační gramotnosti uživatelů knihovny.